

Børn i lokalsamfund – børns lokalsamfund

Introduksjon til temanummer

Karen Fog Olwig

Meget af den nyere etnografisk orienterede børneforskning i Skandinavien har fundet sted i de særlige institutioner, der er skabt for børn – det være sig vuggestuer og børnehaver (Berentzen 1990 [1969], Ehn 1983, Åm 1989, Strandell 1994, Gulløv 1999, Nielsen 2000) eller skoler og skolefritids-ordninger (Lidén 1993, 2000, Anderson 2000). Det kan ikke undre, at forskere har interesseret sig så meget for den institutionelle ramme om børns liv, for børn tilbringer efterhånden det meste af deres aktive liv i velfærdssamfundets institutioner. Skal man have kontakt med mindre børn, der er vågne, er der nærmest ingen vej uden om skolen og dags-institutionerne, og vil man have fat i ældre børn, ser skolen og organiserede fritidsaktiviteter ud til at være primære arenaer for deres aktive liv.

Det er nu ikke blot praktiske overvejelser, der har bevirket, at så meget forskning har fundet sted i institutionel sammenhæng. Det skyldes også, at mange studier har været inspireret af den nyere barndomsforskning, som har været under stærk udvikling inden for sociologi og antropologi siden 1980'erne. Den har haft et dobbelt fokus: 1) den har været optaget af at undersøge barndommen som en social eller kulturel konstruktion, der sætter visse strukturelle rammer om børns liv, 2) den har ønsket at betragte børn som sociale aktører, således forstået, at de ikke er passive modtagere af de voksnes socialiseringstiltag, men personer, der tænker, fortolker og handler på egen hånd – dog naturligvis under indtryk af de samfundsmæssige rammer, der er skabt om deres liv. Ud fra dette

dobbelte fokus har det været yderst relevant at undersøge børns liv i en institutionel sammenhæng, idet institutioner for børn er et meget klart og konkret udtryk for den måde, hvorpå samfundet forholder sig til børn og barndommen som sådan. Og da institutionerne i følge sagens natur er befolket med børn, giver de en fin mulighed for at studere børn, inklusive deres virke som sociale aktører.

Disse studier har været vigtige i udviklingen af den nyere børneforskning – og vil utvivlsomt fortsat være det. Men de har også medført, at denne forskning er kommet til at koncentrere sig om særlige aspekter ved børns liv. Da institutioner for børn næsten altid er stærkt aldersopdelt, har institutionsbaserede børnestudier f.eks. primært belyst sociale relationer blandt børn inden for snævre aldersgrupperinger, og mellem ”voksne” og ”børn” inden for forskellige institutionelle sammenhænge. Selv om denne sammenhæng er helt central for en forståelse af børns liv i moderne velfærdssamfund, så udgør den dog ikke en altomfattende ramme om børns liv. I slutningen af august blev der afholdt en workshop ”Barn i lokalsamfund” ved Norsk senter for barneforskning, Trondheim, hvor forskellige forskere diskuterede de forskningsmuligheder, der åbner sig, hvis børns liv undersøges i forhold til lokalsamfund, forstået som de bredere felt af relationer, der udspiller sig inden for og på tværs af institutionelle, aldersmæssige og familiemæssige strukturer i det lokale miljø.

Workshoppen var inspireret af forskellige tilgange til lokalsamfundstudier, der har været fremherskende indenfor særligt den antropologiske forskningstradition. I disse tilgange betragtes lokalsamfund fra et dobbelt perspektiv: dels som en samfundsmæssig struktur, der sætter visse sociale, kulturelle, økonomiske, politiske og geografiske betingelser for folks liv, dels som en social og kulturel helhed, som folk skaber og giver betydning i forhold til det liv, de lever. Jeg skal her redegøre for nogle af disse tilgange og argumentere for, at de kan danne en nyttig ramme om børneforskningen, således at vi ikke blot studerer børn i lokalsamfund, men også forsøger at nå frem til en forståelse af børns lokalsamfund. Denne artikel tjener som indledning til dette temanummer ”Barn i lokalsamfund, barns lokalsamfund”, som bringer en række af de oplæg, som blev fremlagt ved workshoppen. Derudover bringer det nogle supplerende artikler skrevet af forskere, der har beskæftiget sig med beslægtede emner, men som ikke deltog i selve workshoppen.

Lokalsamfundet som en skabt socio-kulturel helhed

Der er god grund til at underkaste begrebet lokalsamfund en kritisk diskussion, for det er tvetydigt i sin kombination af to ord, der henviser til forskellige forhold ved lokalsamfundet. Der er på den ene side "lokal", som henviser til noget, der er placeret geografisk i rum, og på den anden side "samfund", som peger på eksistensen af en social enhed.¹ Ideen synes at være, at vi har at gøre med en social enhed, der er sammenfaldende med en fysisk lokalitet. Det kan selvfølgelig ikke uden videre tages for givet, at sociale relationer og lokalitet hænger nøje sammen, så derfor er det et vigtigt aspekt af lokalsamfundsstudier at udforske, hvordan visse former for sameksistens i fysisk rum bliver omformet til lokaliserede fællesskaber, eller steder, og hvilke former de antager. Den britiske antropolog John Barnes' feltarbejde i Bremnes, et sogn på en vestnorsk ø, (Barnes 1954) har været banebrydende inden for udviklingen af lokalsamfundsstudier i socialantropologien.

Barnes fandt to formelle strukturer i Bremnes: 1) den territorielt baserede og permanente struktur, der var opbygget i hierarkisk form fra hushold til forskellige former for nabolag og til sognet, 2) den relativt omskiftelige og flade struktur inden for fiskeriet, der var karakteriseret ved en mængde samarbejdende, men ligestillede enheder med hver deres interne hierarkiske struktur. Denne formelle struktur kunne relativt let afdækkes ved at undersøge de samfundsmæssige institutioner, erhvervsgrupperinger, foreninger og andre formelle sociale og kulturelle grupperinger, der udgjorde lokalsamfundet i det sogn, hvor Barnes gjorde feltarbejde. Med et sogn som ramme om feltarbejdet kom lokalsamfundet derfor i udgangspunktet til at tage form primært i forhold til den administrative, erhvervsmæssige og religiøse struktur.

Men denne struktur udgjorde kun den formelle ramme om det lokale liv. Gennem deltagerobservation i det sociale liv, bl.a. som det udspandt sig ved offentlige møder, fandt Barnes ud af, at der var en tredje struktur i det lokale liv, som forbandt og formidlede mellem de to formelle strukturer. Denne struktur bestod i omfattende uformelle netværker af sociale relationer, der byggede på slægtskab, venskab og naboskab. Det var i vid udstrækning de kulturelle værdier og sociale normer, der blev udviklet og vedligeholdt i disse uformelle netværker, og ikke de offentlige

¹ Det skandinaviske ord "lokalsamfund" er dog mere specifikt end det engelske "community", som i sig selv blot betyder "fællesskab" og ikke nødvendigvis indeholder nogen lokal dimension.

reglementer og de formelle magtstrukturer, der fik det hele til at glide i det lokale samfund. Netværkerne var imidlertid ikke begrænset til lokalsamfundet, idet de strakte sig til slægtninge og venner uden for den formelle struktur, som sognet udgjorde. Det betød reelt, at folk havde en vis fleksibilitet med hensyn til, hvordan de ønskede at definere lokalsamfundet i relation til deres personlige netværk.

I dette norske lokalsamfund fandt Barnes, at folk havde en stærk idé om, at alle relationer var egalitære, og at der ikke fandtes klasse-differentiering af nævneværdig betydning. Denne idé svarede i en vis grad til det forhold, at det norske samfunds øvre sociale lag rent faktisk var svagt repræsenteret i lokalsamfundet, hvilket Barnes forklarede ved Norges særlige historiske baggrund. Men ideen om et egalitært lokalsamfund blev yderligere underbygget ved, at folk definerede lokalsamfundet i forhold til uformelle netværksrelationer af "almindelige, ordentlige folk", som de selv havde udvalgt. I og med at den lokale befolkning ekskluderede dem, der ikke passede ind i det egalitære ideal, fra deres lokalsamfundskonstruktion, var det derfor muligt at virkeliggøre opfattelsen af, at man levede i et egalitært, klasseløst lokalsamfund. Mere generelt betød det, at lokalsamfundet i Bremnes ikke bare var en fastlagt samfundsmæssig enhed, der varetog visse administrative, økonomiske og religiøse funktioner. Det var også en mere fleksibel helhed baseret på uformelle sociale netværker og kulturelle værdier skabt og genskabt af lokalbefolkningen. Men da denne lokalbefolkning bestod af folk, der var forskellige med hensyn til f.eks. alder, køn, erhverv og indtægt, havde de ikke en éntydig opfattelse af, hvori dette lokalsamfund bestod.

Det, at der kan eksistere forskellige varianter af lokalsamfundet inden for samme sogn eller landsby, afhængigt af hvem der definerer og praktiserer det, har været et vigtigt emne i flere antropologiske lokalsamfundsstudier i Storbritannien. I en artikelsamling, *Belonging: Identity and Social Organisation in British Rural Cultures*, der udkom først i 1980'erne (Cohen 1982), analyserede antropologer lokalsamfundets betydning som et lokalt forankringspunkt, der giver folk et vigtigt kulturelt og socialt tilhørsforhold i det moderne, britiske samfund. I det mere klassebevidste britiske samfund, kan sociale forskelle være markeret stærkt selv inden for små landsbyer, og det kommer bl.a. til udtryk i, at forskellige sociale grupperinger dyrker forskellige kulturelle værdier og sociale omgangsformer (se f.eks. Strathern 1982). Man kan således argumentere for, at der i realiteten findes flere lokalsamfund inden for

landsbyens fælles fysiske ramme (Strathern 1982; for et svensk studium inspireret af denne tilgang se Ekman 1991).

Denne komplekse tilgang til lokalsamfund er i høj grad relevant i forhold til børneforskning, idet man kan forestille sig, at et lokalsamfund vil tage sig temmelig anderledes ud fra børns end fra voksnes perspektiv. Man må desuden forvente, at der er flere forskellige børneperspektiver, dels afhængigt af deres relativt stabile placering i forhold til det lokale miljøes sociale, økonomiske og geografiske strukturer, dels afhængigt af deres mere omskiftelige positionering i forhold til de mere flydende sociale netværker. Det er i denne sammenhæng interessant, at sociale netværker per definition ikke kan "arves", da de i natur er ego-centrerede. De skabes af hver enkelt person på baggrund af, hvordan denne person markerer sig både i familien, nabolaget og vennekredsen, og i relation til samfundets økonomiske, sociale og politiske strukturer. Børns oplevelse af lokalsamfundet vil ændre sig gennem tid, efterhånden som de bliver bedre kendt med både formelle og uformelle strukturer og opbygger egne sociale netværker. Et vigtigt emne vil derfor være, hvordan børns udvikling af sociale netværker danner grobund for deres skabelse af lokalsamfund. Fra dette perspektiv har børn en vigtig rolle som sociale aktører i den dobbelte betydning, at de dels må blive bekendt med, og lære at handle i forhold til, de lokale strukturer, der sætter ramme om deres liv, dels har mulighed for at være med til at skabe og genskabe det lokale samfund der opstår i dette samspil.

Det er i denne sammenhæng vigtigt at gøre opmærksom på, at lokalsamfund ikke altid sådan uden videre lader sig skabe eller omdefinere af lokalbefolkningen, i og med de er en del af et større socialt, økonomisk og politisk system, som enkeltindivider eller lokale grupper ikke er herre over. Dette tema har den indisk-amerikanske antropolog Arjun Appadurai diskuteret i sin artikel "The production of locality" (Appadurai 1996 [1995]). Ligesom Cohen og Strathern betragter Appadurai det lokale som en særlig dimension i folks liv, der vedrører deres følelse af tilknytning til, hvad de har defineret som et sted, der er særligt betydningsfuldt for dem. Men disse steder eksisterer ikke i sig selv. De må afgrænses og gives betydning i forhold til sociale, politiske og fysiske strukturer, der ofte vil være defineret af andre, f.eks. en stats- eller en kolonimagt. Lokalitet opstår derfor først, når man selv har "koloniseret" disse strukturer og skabt egne steder i forhold til dem. Lokalteter kan godt tage konkret form, hvis de er forbundet med nære sociale, fysisk afgrænsede fællesskaber. Men de kan også have en mere forestillet karakter, hvor det ikke umiddelbart lader

sig gøre at placere disse fællesskaber i konkret fysisk rum. Det er f.eks. tilfældet med en diasporisk gruppe, der har et fjernt hjemland som identifikationspunkt. Men det kan også være tilfældet med hensyn til børn, for hvem forestillede verdener kan få en meget stor betydning og stærkt påvirke den måde, hvorpå de oplever de konkrete lokaliteter, hvor de rent fysisk befinder sig.

I forhold til børneforskning er det nærliggende at pointere, at der ligger et ”koloniseringsprojekt” i børns opvækst, i og med at børn jo per definition er født ind i steder, som andre – her voksne af forskellig art – har defineret for dem, og som de må gøre til deres egne på en eller anden måde. Man kunne således forestille sig et forløb, hvor børn gradvist koloniserer voksnes ”steder”, efterhånden som de vinder en vis uafhængighed i forhold til dem. Denne kolonisering standser selvfølgelig ikke, når børn bliver voksne, idet der blot er igangsat et længerevarende ”koloniseringsprojekt”, hvor der kontinuerligt skabes nye steder i forhold til de ændringsprocesser, alle gennemgår i deres livsforløb.

Lokalsamfundet som ramme om etnografisk feltarbejde i vestlige samfund

Lokalsamfundsstudier har været helt centrale både metodisk og teoretisk i udviklingen af den etnografiske forskningstradition i komplekse samfund. Rent metodisk har lokalsamfund udgjort nyttige forskningsenheder, i og med at de er blevet opfattet som mindre enheder, hvor det var muligt at udføre dybtgående, kvalitativt etnografisk feltarbejde. Denne forskningsmetode, som jo oprindeligt er udviklet i studiet af små stammesamfund i primitive samfund, bygger primært på deltagerobservation og åbne, uformelle samtaler såvel som mere strukturerede interviews. Et grundlæggende kendetegn ved denne forskning er det holistiske perspektiv, hvor et lokalsamfund betragtes som én sammenhængende, omend til tider stærkt sammensat helhed, der kan undersøges fra mange forskellige synsvinkler (Brox 1991). Det er således gennem komplekse, holistiske, dybtgående lokalsamfundsstudier, at det er muligt at nå frem til en forståelse af det lokale liv, der kan afsøge nye tænke måder i forhold til etablerede kategorier og uventede sammenhænge på tværs af etablerede strukturer og opdelinger.

I forhold til børneforskning betyder denne holistiske, kvalitative tilgang til lokalsamfundsstudier, at forskeren som udgangspunkt bør være eksplorerende i studiet af børn. En første opgave må blive at undersøge gennem deltagerobservation, hvilke forskellige sammenhænge man møder børn i; hvad de foretager sig i disse sammenhænge; hvem de interagerer med, og hvordan aktørerne – både børn og voksne – opfatter det liv, de lever i disse sammenhænge. Et meget fint eksempel på en sådan søgende tilgang til børns liv i lokalsamfund, som gav inspiration til et projekt, der ledte til spændende nye forskningsresultater, finder vi i Anne Solbergs *Negotiating Childhood* (Solberg 1994). I sit studium beskriver hun, at hun i forbindelse med et lokalsamfundsstudium i Nordnorge, der handlede om levevilkår og velfærd i et område domineret af fiskeri, observerede arbejdet på kajen og lagde mærke til, at flere drenge deltog i arbejdet. Det blev indledningen til en banebrydende, mere fokuseret undersøgelse af børns arbejde og hverdagsliv. Det var således et bredt anlagt, feltarbejdsbaseret lokalsamfundsstudium, der gav den nye indsigt, som muliggjorde et mere fokuseret studium af børns arbejde. Det er derfor vigtigt at pege på betydningen af, at studier af børn ikke fra starten placeres inden for snævre rammer, der svarer til gængse opfattelser af, hvor børn naturligt hører hjemme – f.eks. hjemmet, skolen, børnehaven eller fritidsklubben. Der er ingen tvivl om, at langt de fleste skandinaviske børn tilbringer en stor del af deres tid i disse etablerede børnerum, og at det er vigtigt at studere, hvad de gør der. Men et bredt lokalsamfundsperspektiv åbner for den mulighed at finde børn i for os helt uventede sociale og økonomiske sammenhænge. Det er nok så vigtigt, hvis en af vores målsætninger er at forstå børn som sociale aktører. Selv om man ikke ønsker at foretage et lokalsamfundsstudium som sådan, kan en bred lokalsamfundstilgang derfor være uvurderlig i den tidlige fase af forskningsprocessen.

Lokalsamfundsstudier i skandinavisk sammenhæng

Egentlig er det meget traditionelt at pege på lokalsamfundet som en ”ny” ramme om børnestudier. Siden 1950erne er der således blevet foretaget en lang række lokalsamfundsstudier, som har haft stor betydning for udviklingen af den kvalitative samfundsvidenskabelige forskning i skandinaviske og andre vestlige samfund. I en oversigtsartikel over antropologisk forskning i Skandinavien betegner Marianne Gullestad da

også lokalsamfundsstudier som en af grundstenene i etableringen af denne forskningstradition og nævner som eksempler på bredden i denne forskning Ottar Brox' studier af regionale processer i nordnorske lokalsamfund, Lisbeth Holvedahls undersøgelse af ændringer i kønsrelationer i et lokalsamfund i Tromsøområdet, Åke Dauns forskning i svenske forstadsmiljøer og hendes eget feltarbejde i et gammelt kvarter i den indre by i Bergen (Gullestad 1989:74-77; se også Gerholm og Gerholm 1990).

Men lokalsamfundsstudier har ikke blot været vigtige i udviklingen af den kvalitative samfundsvidenskabelige forskningstradition i Skandinavien. Mange af dem har også haft stor politisk betydning og har indgået i en samfundspolitisk debat vedrørende, hvilken social, økonomisk, kulturel og politisk betydning lokalsamfund skal have i moderne samfund, der har tendens til at blive mere og mere centralistiske. Ikke mindst i Norge har der foregået en løbende lokalsamfundsdebat i forbindelse med regionalpolitikken, og der er en omfattende litteratur om lokalsamfund i Norge. En søgning på "lokalsamfunn" i det norske elektroniske søgesystem, BIBSYS, gav således 1463 titler og en besked om, at søgningen skulle specificeres nærmere, fordi det kun var muligt at vise 1000 titler. En sproglig specifikation viste, at 666 publikationer var på norsk, 118 på svensk og 56 på dansk.² Selv om BIBSYS må forventes at have den norske litteratur bedre repræsenteret end den svenske og danske, er der meget, der tyder på, at interessen for lokalsamfundsproblematikken har været overvældende stor i Norge og noget mere behersket i Sverige og Danmark.³ Nogle af disse publikationer handler specifikt om børn og lokalsamfund, idet der siden det internationale børnear i 1979 er udgivet 25 norske bøger om forskellige aspekter af børns opvækstvilkår i lokalsamfundet eller nærmiljøet, et andet begreb der figurerer hyppigt i disse publikationer.

Den store samfundsmæssige interesse for lokalsamfund betyder, at lokalsamfundet ikke kan betragtes som blot et teoretisk og metodisk begreb i akademisk forskning. Det er også blevet et ideologisk og politisk begreb, der er ladet med bestemte kulturelle værdier. Vi får et godt indblik i, hvad nogle af disse værdier kan være i Marianne Gullestads analyse af hverdagslivsbegrebet, som hun mener spillede en central rolle i samfundsdebatten i Norge i 1980'erne og var nøje forbundet med ideer om

² Allerede på første side af listen over de "dansk"-sprogede publikationer figurerer dog en publikation med svensk titel, så den sproglige opdeling er åbenbart ikke helt pålidelig.

³ Det blev bekræftet af en søgning på "lokalsamfund" i det danske kongelige biblioteks katalog, REX, som gav 126 titler. En søgning på "lokalsamfunn" i REX gav 11 titler.

lokalsamfund og nærmiljø (Gullestad 1991). Mens ”hverdagslivsbegrebet” tidligere betegnede det daglige, verdslige liv i modsætning til det religiøse, rituelle liv, der med jævne mellemrum afbryder det daglige livs lidt monotone hverdag, er hverdagsliv i moderne samfund kommet til at betegne det liv, der leves uden for velfærdsstatens socio-politiske system i det nære miljø. Og i et land som Norge er dette nærmiljø, i følge Gullestad, blevet forbundet med det varme, tætte, sikre liv i det lille rurale lokalsamfund i kontrast til det kolde, fjerne, farlige liv, der leves i storbyerne (1991:483, 486). Det er derfor nødvendigt at foretage studier af lokalsamfund, nærmiljø og hverdagsliv på flere niveauer, der kan tage højde for både folkelige og faglige modeller af lokalsamfund og for de måder, hvorpå de påvirker hinanden.⁴ Den store opmærksomhed, som lokalsamfund har fået i den offentlige debat, medfører, at studier af lokalsamfund vil sige meget om den større samfundsmæssige sammenhæng, som de indgår i. Et lokalsamfundsstudium er derfor også et studium i det nationale samfund, som lokalsamfundet er en del af.

Vi har altså at gøre med et meget større og mere komplekst, men samtidig også meget spændende og perspektivrigt forskningsfelt, hvor selve konstruktionen af det analytiske fokus, lokalsamfundet, indgår som en vigtig del af studiet. I dette nye felt kan vi hente en del inspiration i nyere antropologiske teorier om skabelse af sted og lokalitet. Disse teorier gør det muligt at udvikle en mere reflektiv tilgang, hvor lokalsamfund ikke betragtes som ”naturlige” enheder, hvis eksistens kan tages for givet, men snarere som sociale og kulturelle enheder, der tager forskellig form og betydning afhængigt af, hvem der skaber dem, og i hvilke sammenhænge det sker. Og med en sådan tilgang har man også åbnet op for, at børn kan være vigtige aktører i denne proces. Det bliver således muligt at interessere sig både for børn i lokalsamfund, dvs. de liv børn kan leve i relation til de lokalsamfundsmæssige strukturer, der er skabt af andre, og for børns lokalsamfund, dvs. hvordan børn gennem deres liv skaber lokalsamfund. En reflektiv tilgang åbner endelig for en kritisk diskussion af de mange forskellige politiske, økonomiske, sociale og kulturelle interesser, der er på spil, når det drejer sig om lokalsamfundsspørgsmål, og hvordan den lokale befolkning, inklusive børn, er involveret i dette spil. Vi har med andre ord et godt udgangspunkt for at indlede en kritisk, men også konstruktiv og

⁴ For en diskussion af problemer med en meget tæt sammenknytning mellem en analytisk og en samfundsmæssig konstruktion af lokalsamfund i et dansk lokalsamfundsstudium se Olwig (1997).

eksplorerende forskning i lokalsamfundsbegrebet og dets teoretiske og metodiske anvendelsesmuligheder i børneforskningen.

Nogle fælles temaer

Ud over det indledende oplæg⁵ blev der på workshoppen fremlagt ti oplæg af børneforskere med faglig baggrund i pædagogik, psykologi, geografi, sociologi og antropologi. Gunilla Halldén, Heidi Jensen, Randi Dyblie Nilsen, Kenneth Olwig, Barbara Rogers og Per Olav Tiller reviderede deres oplæg til publikation i dette nummer af *Barn*. Deres bidrag er her blevet suppleret med artikler forfattet af Trine Agervig Jensen, Hans Petter Ulleberg og Kim Rasmussen, som diskuterer emner relevant for dette nummers tema. Jeg skal her opridse nogle af de overordnede temaer i artiklerne.

Faglige perspektiver på lokalsamfund

Artiklernes diskussion af lokalsamfund afspejler naturligt nok forfatternes forskellige faglige baggrund. I de pædagogisk-psykologisk orienterede artikler vægtes børns oplevelse af sted i forhold til børns opfattelser af sted og den identitetsdannelse, der sker i denne forbindelse (Gunilla Halldén og Per Olav Tiller). I de antropologi-sociologisk inspirerede artikler står børns skabelse af sociale relationer og kulturelle værdier i forhold til sted centralt (Heidi Jensen, Randi Dyblie Nilsen, Kim Rasmussen). I de geografisk-arkitektonisk funderede artikler spiller de fysiske omgivelser og de rammer, de danner om børns tilværelse, en væsentlig rolle (Barbara Rogers, Kenneth Olwig, Trine Agervig Jensen, Hans Petter Ulleberg). Men det er vigtigt at pointere, at disse faglige perspektiver kun er et udgangspunkt. For geograferne er de fysiske omgivelser af interesse, fordi de tillægges social og kulturel betydning af mennesker, og for antropologer er det nødvendigt at undersøge børns sociale relationer og kulturelle værdier i forhold til, hvordan deres liv konkret finder sted. Ligeledes må psykologer analysere børns forestillinger og identitetskonstruktioner i forhold til de sociale relationer og fysiske rammer, inden for hvilke de skabes.

⁵ Dette oplæg blev ved selve workshoppen præsenteret af Pia Christensen og Karen Fog Olwig. Karen Fog Olwigs del af oplægget er blevet revideret og udgør denne indledende artikel.

Lokalsamfundets sammensatte natur, som disse forskellige faglige tilgange afspejler, er emne for Kenneth Olwigs artikel, som indledes med en analyse af begrebet sted. Gennem en etymologisk analyse af de betydninger, der ligger i dette danske og norske ord (på engelsk place, på svensk plats), viser han, at sted, som i dag ofte primært opfattes som et konkret, fysisk område, også henviser til mere abstrakte sociale forhold, f.eks. i betydningen ståsted eller social placering. Menneskers fysiske og sociale stedlighed er derfor nøje forbundet, således at konkrete fysiske steder bliver til metaforer for sociale tilstande, mens mere abstrakte sociale tilstande kommer til udtryk gennem deres forbindelse til konkrete steder. Med denne kombination af abstrakte sociale og konkrete fysiske dimensioner danner sted et vigtigt grundlag for skabelse af lokalsamfund. Sted er dog ikke synonymt med lokalsamfund, idet sted, som Kenneth Olwig bemærker, kan antage mange forskellige former og størrelser og således har en langt bredere betydning end lokalsamfund. Et studium af lokalsamfund må derfor undersøge de forskellige former for sted, som lokalsamfund er indlejret i. For børn kommer det nære samspil mellem udvikling af sociale fællesskaber og skabelse af sted tydeligt til udtryk i leg, hvor børn udøver og bevidstgøres om forskellige former for stedlig praksis og de sociale relationer og tilhørsforhold, der er knyttet dertil. Kenneth Olwig diskuterer dette nærmere i relation til et dansk undervisningsforløb om lokalsamfunds fysiske og socio-kulturelle udvikling gennem tid, hvor børns sted, eller fysiske og sociale placering, i denne udvikling blev belyst gennem forskellige former for leg.

Betydning af leg for børns oplevelse af sted er også et vigtigt emne i Gunilla Halldéns artikel. Hun opridser to grundlæggende forskellige perspektiver i studiet af børns sted. Det første perspektiv tager udgangspunkt i en børnesynsvinkel og undersøger de steder, som børn skaber gennem deres sociale praksis og leg. Det andet perspektiv anlægger en mere samfundsmæssig synsvinkel og undersøger, hvilke steder der (af voksne) anses som gode rammer om børns liv og i det hele taget som passende for børn. Det første perspektiv er fremtrædende i Gunilla Halldéns artikel, som gennem narrativ analyse af børns stile og tegninger belyser steders betydning i børns kønskonstruktion. Halldén fremfører, at de legepladser, der er særligt tilrettelagt af voksne for børn, ikke nødvendigvis er de steder, hvor børn helst vil lege, eller de steder som de identificerer med. Børn skaber steder ved at skabe meningsbærende tilhørsforhold til fysiske områder. Disse tilhørsforhold kan bygge på sociale samværsformer såvel som på mere forestillede fællesskaber. Hun

viser, hvorledes svenske drenge i stile om deres fremtidige liv forestiller sig et voksenliv som fysisk aktive mænd, f.eks. jægere, ude i naturen, væk fra hjemmet, som de betragter som kvindernes domæne. Disse forestillede steder bliver vigtige for drengenes udvikling af en maskulin voksenidentitet – måske ikke mindst fordi drengene som børn primært tilhører kvindernes domestiske sfære. Deres beskrivelse af deres fremtidige voksenliv bliver derfor også et vigtigt udtryk for deres ønske om at bryde ud af hjemmet, som er et af barndommens vigtigste steder i konkret såvel som symbolsk forstand.

Mens børn synes at have relativt frit spillerum de steder, de selv forestiller sig, har de væsentligt mere begrænsede udfoldelsesmuligheder, når de befinder sig i de rum, som samfundet har skabt for børn. De samfundsmæssige, strukturelle rammer om børns liv er emne for Trine Agervis Jensens og Hans Petter Ullebergs artikler, som undersøger nærmere hvilke omgivelser det større (voksne) samfund betragter som velegnede for børn. Det er åbenbart rum, der er særligt designet for børn, adskilt fra resten af samfundet (og de faremomenter der lurder der) og under voksnes konstante overvågning. Disse rum finder deres mest ekstreme udformning i dagsinstitutioner for mindre børn som f.eks. den børnehave på Frederiksberg i København, som Trine Agervig Jensen har studeret, hvor børn overvåges gennem kameraer – ikke bare af pædagogerne, men også af de udearbejdende forældre, som kan følge dem på børnehavens website. Men også udearealerne ved de børneskoler i Trondheim, som Hans Petter Ulleberg har registreret, fremstår som stærkt voksent kontrollerede og velordnede børnerum med deres asfalterede gårde, stationære legeudstyr, som børnene ikke kan omforme, og deres skarpe afgrænsning i forhold til omgivelserne ved hjælp af diverse hække og hegn.

Den markante fysiske adskillelse af børn og det omgivende samfund, som skolegårdene så klart demonstrerer, er del af en større udskillellesproces, hvor børn er blevet mindre og mindre synlige som selvstændige aktører i det offentlige uderum, ikke mindst i byområder. Det har været emne for Trine Agervig Jensens forskningsprojekt. Der er mange gode grunde til denne udskillelse af børn – farlig trafik, frygt for fremmede personer der kan skade børn og fravær af voksne i nærmiljøet, der kan tage et ansvar for børnene, når begge forældre er udearbejdende. Det er derfor ikke så mærkeligt, at børn i vid udstrækning er blevet henvist til institutionerne og deres velstrukturerede børnerum. Men kan det medføre, spørger Trine Agervig Jensen, at børn ikke får lov til at opleve det mindre

børnesikrede offentlige rum på egen hånd, og derfor aldrig rigtigt lærer at begå sig i det? Vi kan tilføje – og hvad betyder det for børnenes oplevelse af lokalsamfundet og deres senere engagement som medborgere i det større samfund?

Børns lokalsamfund

De to synsvinkler i studiet af sted, som Halldén skitserer (børns egne forestillinger og praksis og de voksenskabte strukturelle rammer om børns liv), kan (og bør) adskilles rent analytisk af forskeren. Men de vil naturligvis altid spille sammen i folks tilværelse, således at børns forestillinger og sociale praksis i forhold til lokalsamfundet og de strukturelle rammer, det omgivende samfund lægger om deres liv, vil påvirke hinanden. Dette samspil er emne for Heidi Jensens artikel om børn, der vokser op i Ullerød i Nordsjælland, et område der er præget af dels landområder med gårde, dels mere bymæssig bebyggelse med parcelhuse (eneboliger), rækkehuse eller lejligheder. Fra et voksent, og samfundsmæssigt synspunkt, fremstår parcelhuskvartererne, beboet af kernefamilier, som det ideelle, fredelige kvarter for børnefamilier. Lejlighederne, der primært er hjem for lav-indkomstfamilier, hvoraf mange er indvandrere og flygtninge, stemples derimod som præget af sociale problemer og manglende fællesskab. Overfor denne voksne kategorisering af boligområderne står børnenes oplevelse af parcelhuskvarteret som et ”sølvbryllupskvarter”,⁶ hvor der kun er få børn, der lever en relativt isoleret tilværelse, og deres erfaring med lejlighedskomplekset som et område med store fællesarealer, hvor man altid kan finde nogle at lege og spille bold med. Børnene er dog ikke upåvirket af det omgivende samfunds negative opfattelser af deres boligområde og har tydeligvis svært ved at se det som et positivt identitetspunkt i det omgivende samfund, som f.eks. når de befinder sig på den nærliggende skole. Heidi Jensens analyse viser således, at børns lokalsamfund skabes i det konkrete møde mellem de nære sociale relationer og kulturelle værdier på den ene side og de mere overordnede samfundsmæssige opfattelser og strukturer på den anden.

Barbara Rogers artikel belyser samspillet mellem børns skabelse af sted og de strukturelle rammer, der er sat om deres liv, gennem et studium af børns leg og sociale samvær i udearealer i et norsk boligområde. Det er karakteriseret ved åbne områder, hvor børn kan finde sammen på tværs af både de private boliger, hvor de lever med deres familie, og de offentlige

⁶ Et kvarter med etablerede ægtepar i den alder, hvor man holder sølvbryllup.

institutioner, som er præget af de voksnes overvågning og kontrol. Alligevel må børn skabe deres egne stier og kommunikationsveje på tværs af de hække, der adskiller dem. Og de begrænser sig ikke til de nærliggende grønne arealer ved boligblokkene, men leger også på ubebyggede parceller i boligområdet, ligesom de større børn gradvist indtager områder uden for boligkvarteret, f.eks. den ”provisoriske boldbane” med målstolper og højt voksende græs, der ligger ca. 100 meter væk langs en grusvej. Børnene henter også den store verden ind i deres lokale verden af lege og spil, her illustreret ved ”å kapp’ land”. Det er en leg hvor to pigegrupper kæmper mod hinanden for at kapre territorier, som de har opkaldt efter lande – Grækenland, Spanien, Sverige, Danmark, Island – som de kender bl.a. fra ferier. De steder, som børn skaber igennem deres leg og sociale samvær, omformer således de fysiske omgivelser, som danner ramme om deres liv, ligesom de breder sig ud over de ”autoriserede” arealer, efterhånden som børn udforsker deres omverden.

For børn kan det være noget af en kamp at bevare de åbne arealer, selv hvor voksne i princippet er positivt indstillet over for dem, og Barbara Rogers beskriver, hvordan ikke alle voksne i det boligområde, hun studerer, er parate til at acceptere en beboerforenings beslutning om, at der skal være åbne arealer til børnene. De ønsker at plante prydplanter i de åbne arealer, som for dem er ubrugt og spildt plads, men for børnene vigtige steder, hvor de kan mødes og lege. Denne konflikt afspejler en udbredt voksenopfattelse af, at børn hører hjemme på tilrettelagte legepladser, når de befinder sig i det åbne rum. Barbara Rogers spørger videre, om denne opfattelse også afspejler en mere generel voksenopfattelse af børns sociale position som børn i samfundet?

Børn skaber sted på mange forskellige niveauer og i mange forskellige sammenhænge. Randie Dyblie Nilsen analyserer husets/hjemmets betydning for børns skabelse af sociale relationer i sin artikel om de fysiske og sociale aspekter ved børns ”gode” hus, baseret på feltarbejde i et norsk boligområde. Hun analyserer her det ”gode” hus som et ”socio-materielt” sted i den forstand, at det ikke kun er de fysiske, men også de sociale rammer, huset skaber om folks liv, som børn tillægger betydning. Børn er nok bevidste om, at det er dejligt at bo i en bolig, der ligger i et område med smuk natur og adgang til skov og strand. Men de fremhæver også, at det er vigtigt at et hus er placeret i et område, hvor der er mange børn, og hvor der er rig mulighed for at omgås disse børn, som man ønsker. Det indebærer både åbne, grønne arealer, hvor børn frit kan færdes, og relativt åbne huse, hvor børn kan besøge hinanden. For børn synes huset således

ikke at udgøre en omsluttet, privat enhed, der er lukket af overfor omgivelserne. Det er et vigtigt kernepunkt i de sociale netværker, de må udvikle for at være en del af børnefællesskabet og det/de lokalsamfund, som det aftegner.

Husets betydning for skabelse af sociale relationer træder også frem i Heidi Jensens analyse af børns sociale relationer i det danske boligområde, hun har studeret. Hun peger på, at det er vigtigt for børnene at skabe både nære personlige relationer i mere private rum og åbne, kammeratlige relationer på mere offentlige steder. Manglen på et privat værelse, hvor piger kan skabe nære relationer til veninder, kan således medføre, at piger fra store familier (ofte af flygtninge- eller indvandrerbaggrund) kan komme til at mangle nogle vigtige knudepunkter i de sociale netværker, som de må skabe og indgå i for at blive inkluderet i børnenes lokalsamfund.

I og med at børn skaber steder gennem langvarige og delvise koloniseringer af deres fysiske og sociale omverden, er det ikke muligt at aftegne ét entydigt børnelokalsamfund. Børns lokalsamfund skabes og genskabes kontinuerligt, ikke bare fra den institutionaliserede barndoms position, men også fra hvert enkelt barns særlige kulturelle, sociale, geografiske, økonomiske og aldersmæssige ståsted. Børns lokalsamfund er med andre ord et højst differentieret fællesskab, som den voksne forsker må aflæse gennem forskellige metodiske indfaldsvinkler.

Metodiske indfaldsvinkler

Det er kendetegnende for disse artikler, at de repræsenterer en bred vifte af metodiske indfaldsvinkler, som drager på forfatternes forskellige faglige baggrunde. Artiklerne er således skrevet på basis af voksnes kvalitative interviews med voksne og børn, voksnes deltagerobservation blandt voksne og børn, børns stile, digte og fotografier, voksnes registrering af børns miljøer og voksnes barndomserindringer. Artiklerne belyser da også temmelig forskellige aspekter af børns lokalsamfund. Stile og tegninger (Gunilla Halldén og Kenneth Olwigs artikler) er primært blevet benyttet til at analysere børns refleksioner over sted og de identifikationer, der knytter sig til disse. Interviews og deltagerobservation med børn, bl.a. i forbindelse med børns fotografering (Barbara Rogers, Randi Dyblie Nilsen, Heidi Jensen, Kim Rasmussen) har været centrale metoder i studier af, hvordan børn gennem social praksis skaber steder, og den betydning, som de tillægger disse steder. Studier af offentlige dokumenter og publikationer, registreringer, interviews med voksne (Hans Petter Ulleberg, Trine

Agervig Jensen) har været særligt centrale i udforskningen af de samfundsmæssige rammer om børns liv og dermed de strukturelle rammer, som børn må forholde sig til i skabelse af lokalsamfund. Artiklerne viser således, at metode, data og analyse hænger nøje sammen, og at det er vigtigt at gøre sig klart, hvilke muligheder og begrænsninger der ligger i de valgte metoder.

I sin artikel diskuterer Kim Rasmussen de ”(ind)blik” man får i børns liv, når man udstyrer børn med et engangskamera og beder dem om at tage fotografier fra deres hverdag. For Kim Rasmussen er det mest spændende ved denne metode måske ikke det, fotografierne afbilder, men snarere det de ikke viser. For ham har noget af det mest interessante således været de diskussioner, der er opstået mellem barn og forsker, når børnene første gang ser de fremkaldte fotografier og kommenterer dem. En umiddelbar kommentar fra mange børn har været skuffelse over, at billederne slet ikke viser det, som børnene gerne ville afbilde, og fotografierne er derfor mest af alt blevet en indfaldsvinkel til en snak med børnene om, hvad de gerne ville have vist, og hvorfor det var vigtigt. Der er, siger Kim Rasmussen, en forskel på ”børns indre mentale billeder” og ”deres fotografiske blikke”, og det er kun de sidste, som børnenes fotografier afspejler. Kim Rasmussen konkluderer dog, at børn gennem fotografier har ”fastholdt betydningsfulde udsnit af deres liv og hverdagsarenaer”, og at de valgte ”udsnit” tyder på, at børns hverdagsliv udspiller sig i en ”institutionel trekant” bestående af familien/boligen, skolen og fritidsinstitutionen. Men han nævner så også en fjerde vigtig dimension i billederne – kammeraterne – som har det med at dukke op på alle de forskellige arenaer. Spørgsmålet er så, om disse kammerater repræsenterer en fjerde arena, nemlig de sociale relationer og netværker, som binder børnenes liv sammen, og som vi forskere måske kan tillade os at kalde et væsentligt aspekt ved børns lokalsamfund? Men i og med at dette lokalsamfund befinder sig i den institutionelle trekants mellemrum, lader det sig måske ikke umiddelbart indfange af det fotografiske blik?

Per Olav Tiller beskæftiger sig også med metodespørgsmål, idet han diskuterer de mere erkendelsesmæssige barrierer, den voksne må overvinde for at blive en god børneforsker. I en tankevækkende artikel argumenterer han således for, at god børneforskning kræver, at forskeren er parat til at tage afsæt i en anden forståelsesramme end den, de voksne normalt accepterer. Det er nødvendigt, at voksne tilnærmer sig en forståelse af barndommen på børns præmisser, og han advarer mod at studere barndommen i forhold til voksnes kategorier og opfattelser af,

hvordan den må være, eller må have været. En sådan voksen for-forståelse af barndommen vil f.eks. aldrig nå frem til de steder, som har haft betydning for børnene. Det er særligt tydeligt, når man udforsker barndommen gennem barndomserindringer, som jo i følge sagens natur er skrevet af voksne. Ofte vil disse erindringer være skrevet på baggrund af voksnes opfattelser af, hvordan en rigtig barndomsbeskrivelse skal fremstå. Det er ikke nødvendigvis, fordi de voksne har glemt barnets perspektiv, men fordi en barndomsbeskrivelse fra et voksent perspektiv må opfylde visse krav for at være troværdig. Voksne forventer, at barndomserindringer indeholder eksakte tids- og stedsangivelser, skelner mellem fantasi og virkelighed, og klart beskriver de forskellige personer, lokaliteter, tidsperioder og relationer, der prægede barndommen. I de voksnes verden er erindringer, der ikke kan redegøre for disse forhold på en klar og utvetydig måde, uforståelige, for ikke at sige upålidelige. Men, siger Per Olav Tiller, de fortæller ikke ret meget om børns verden, for det er en, hvor tiden flyder ud i ét, hvor forestillinger bliver til virkelighed, og hvor personer, steder, tid og sociale relationer smelter umærkeligt sammen. Børneforskere må derfor i udgangspunktet være villige til at slippe de voksnes kategorier, hvis de ønsker at begribe de særlige tænke måder og sammenhænge, der kendetegner børn og de steder, hvor de lever. Hvis det i en barndomserindring fortælles: ”Da jeg var tre år havde naboen en hund som spiste barn”, skal det derfor ikke afvises som et udslag af et barns lidt for livlige fantasi. Det skal tages alvorligt som en beskrivelse af det sted, hvor det pågældende barn rent faktisk levede som tre-årig.

De artikler, der bringes i dette temanummer giver nogle forskellige bud på, hvordan man kan tilnærme sig en forståelse af ”børn i lokalsamfund – børns lokalsamfund”. De skal ikke betragtes som komplette beskrivelser eller endelige analyser. De er snarere en første tilnærmelse til feltet og skal derfor først og fremmest tjene som eksempler på, hvordan et relativt ueksploreret forskningsområde kan åbne op for nye perspektiver i børneforskningen.

Litteratur

- Anderson, Sally. 2000. *I en klasse for sig*. København: Gyldendal, Socialpædagogisk Bibliotek.
- Appadurai, Arjun. 1995. The production of locality. I: Fardon, R., red. *Counterworks. Managing the diversity of knowledge*:204-225. London: Routledge.
- Barnes, J.A. 1954. Class and committees in a Norwegian island parish. *Human Relations* 7(1):39-58.
- Berentzen, Sigurd. 1990 [1969]. *Kjønnskontrasten i barns lek. En analyse af forholdet mellem begrebsdannelse og samhandling i en barnehage*. Bergen Studies i Social Anthropology no. 46, Bergens Universitet.
- Brox, Ottar. 1991. Sosialantropologisk arbeid med nordisk kultur. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 1:17-20.
- Cohen, Anthony P. 1982. *Belonging. Identity and social organisation in British rural cultures*. Manchester: Manchester University Press.
- Ehn, Billy. 1983. *Ska vi leka tiger? Daghensliv ur kulturell synsvinkel*. Malmö: Liber.
- Ekman, Ann-Kristin. 1991. *Community, Carnival and Campaign. Expressions of Belonging in a Swedish Region*. Stockholm Studies in Social Anthropology.
- Gerholm, Lena og Tomas Gerholm. 1990. The cultural study of Scandinavia: Where are the frontiers? *Anthropological Journal on European Cultures* 1(1):83-108.
- Gullestad, Marianne. 1989. Small facts and large issues: The Anthropology of contemporary Scandinavian Society, *Annual Review of Anthropology* 18:71-93.
- Gullestad, Marianne. 1991. The transformation of the Norwegian notion of everyday life. *American Ethnologist* 18(3):480-99.
- Gulløv, Eva. 1999. *Betydningsdannelse blandt børn*. København: Gyldendal, Socialpædagogisk Bibliotek.
- Lidén, Hilde. 1993. Barns perspektiv - de voksne utfordring? I: Hilde Lidén, Anne Øie og Peder Haug, red. *Mellom skole og fritid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lidén, Hilde. 2000. *Barn - Tid - Rom - Skiftende posisjoner. Kulturelle læreprosesser i et pluralistisk Norge*. Dr. polit. avhandling, Trondheim: NTNU, SVT, Institutt for sosialantropologi.
- Nielsen, Randi Dyblie. 2000. *Livet i barnehagen. En etnografisk studie av sosialiseringprosessen*. Dr. Polit. avhandling, NTNU, Trondheim.
- Olwig, Karen Fog. 1997. Stedet som kulturel konstruksjon: Vestindiske og danske perspektiver. I: Dagfinn Slettan og Ola Svein Stugu, red. *Det nasjonale i det lokale, det lokale i det nasjonale*:83-99. Oslo: Norges forskningsråd, KULT's skriftserie nr. 92.
- Solberg, Anne. 1994. *Negotiating Childhood. Empirical Investigations and Textual Representations of Children's Work and Everyday Life*. Doktorafhandling, Nordplan, Stockholm.
- Strandell, Harriet. 1994. *Sociala möteplatser för barn. Aktivitetsprofiler och förhandlingskulturer på daghem*. Helsinki: Gaudemus.
- Strathern, Marilyn. 1982. The village as an idea: constructs of village-ness in Elmdon, Essex. I: Anthony P. Cohen, red. *Belonging. Identity and social organisation in British rural cultures*:247-277. Manchester: Manchester University Press.
- Åm, Eli. 1989. *På jakt etter barneperspektivet*. Oslo: Universitetsforlaget.